

tunk, hogy csakugyan a lenini módszert újítsuk meg, Lenin segítségével ismerjük meg újból Marxot és Engelst és rajtuk keresztül azután a világkultúra egész fejlődését és történetét. Akkor megvalósulhatnak nálunk, Magyarországon is azok a nagyszerű lehetőségek, amelyeket a XX. Kongresszus nyújt; ha ellenben gyengének bizonyulunk, ha más erők – amelyek a leninizmusból egy megváltoztatott előjelű sztálinizmust akarnak csinálni – győznek, akkor a XX. Kongresszus éppen úgy megfeneklik, mint ahogyan a 30-as években a Komintern VII. Kongresszusának győnyörű kezdeményezése nem vezetett a világ munkásmozgalmában azokra az eredményekre, amelyeket joggal elvárt 1935-ben mindenki tőle. Remélem, hogy a XX. Kongresszus nem fog ilyen csalódást okozni, hogy most csakugyan a marxizmus, a marxista munkásmozgalom új, nagy virágkorának a küszöbére léptünk. (*Viharos taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Kétféle javaslat van. Az egyik az, hogy folytassuk a vitát, és hallgassuk meg Mészáros István, Selmeci József és Heller Ágnes elvtársakat, végül Lukács elvtárs zárszavát, vagy most zárjuk le a vitát. Indítványozom, hogy most folytassuk, mert nem szeretnénk a vitát elnapolni. (*Helyeslés, zaj.*) A vitát tehát folytatjuk, szólásra következik Mészáros István kandidátus.

MÉSZÁROS ISTVÁN : Kedves Elvtársak! Nem akartam felszólalásomban személyes vonatkozású kérdésekkel foglalkozni, Balogh elvtárs hozzászólása mégis arra kényszerít, hogy foglalkozzam ilyen kérdésekkel. Felszólalásában ugyanis nagyon veszélyes tendencia nyilvánult meg, a régi módszerek alapján a tényekkel teljesen szembehelyezkedően. A tendencia az, hogy szembeállítsa a filozófiai oktatókat, a funkcionárius oktatókat, a marxizmus-leninizmus oktatókat Lukács elvtárs és tanítványainak úgynevezett körével, holott ha itt valamiféle ellentétéről kell beszélnünk, akkor ez – azt hiszem – nem a nagy tömegre vonatkozik, hanem csupán néhány elvtársra. Igaz, hogy Balogh elvtárs ezek közé tartozik. Néhány tényt szeretnék ezzel kapcsolatban felhozni, hogy Balogh elvtárs megállapításai mennyire nélkülözik az alapot. Azt mondotta, hogy Lukács elvtárs tanítványai azt híresztelték, hogy a filozófiai oktatók tudatlan, ostoba stb. emberek, nem érdemes velük foglalkozni. Valamennyien hallottuk ezt. Nem tudom, Zöld elvtárs⁵⁷ itt van-e, ő is tanúsíthatja, hogy többször javasoltuk valamilyen formában az együttműködés megszervezését a filozófiai oktatókkal, indítványoztuk azt is, hogy szervezzük meg a filozófiai oktatók továbbképzését az egyetemi intézet keretein belül. Azt hiszem, hogy ez a tény nem a Balogh elvtárs által itt előterjesztett rágalmazó kijelentést támasztja alá.

Balogh elvtárs nagyon sok szót áldozott arra, hogy a Lukács-féle személyi kultusról beszéljen. Módszerei nem ismeretlenek előttünk, még a közelmúltban is tudunk példát hozni arra, hogy a személyi kultusz valószínű felvetését, nyílt, szókimondó felvetését olyan módon próbálták elkendőzni, hogy kis pápákról, egyes szakterületek szakpápairól beszéltek. Balogh elvtárs ezt ismétli meg, — nem nagy dicsőség. A személyi kultusz elítélése nem azt jelenti, hogy a fordított kiválasztás rendszerét követve olyan embereket állítunk kulcspozíciókba, akik hajbókolva, gondolkodás nélkül, elviség nélkül, sőt a legnagyobb elvtelenséggel készek mindent a legmerevebben és a legembertelenebbül végrehajtani. (Úgy van! Úgy van!)

Erre szeretnék egy példát felhozni, megint egy ténykérdést. Balogh elvtárs szemére vetette Lukács elvtárs körének, hogy egységük nem elvi, ezt a hajbókolás, a hatalomhoz való törleszkedés hívta létre. Ez többszörsen nem felel meg a valóságnak. Azt hiszem, aki egy kicsit is reálisan és objektíven gondolkodik, könnyen beláthatja, hogy az elmúlt évek folyamán Lukács-tanítványnak lenni nem jelentette azt, hogy hájjal kenetik az illető talpát. (*Taps.*) Igenis merem állítani, hogy elvi szilárdságot, kiállást és emberi helytállást követelt. Kénytelen vagyok — sajnos — saját példámat felhozni az egyetemmel kapcsolatban, mert eléggé visszaretentő. Amikor az egyetemre kerültem, akkor dúlt javában a Lukács-vita, a Rudas-vita. Az első fogadtatás az volt, hogy amikor én Lukács elvtárs intézetében kívántam dolgozni, az Eötvös Kollégium⁵⁸ vezetői lebeszéltek erről nagyon határozottan, sőt fenyegetően, hogy egy fiatal, tapasztalatlan munkáskádernek nem szabad ilyen zűrzavaros polgári ideológus befolyása alá kerülni. Elhatározásom mellett mégis kitartottam, nem karrierizmusból és a hatalomhoz való törleszkedésből, Balogh elvtárs, hanem elviségből, mert meggyőződésemm volt, hogy Lukács elvtárs elmélete és módszerei a filozófiai front, az elméleti front egészséges fejlődését teszik lehetővé.

De ha már elviségről van szó, hadd mondjak el egy másik példát is. A Filozófiai Főbizottságban az egyik esetben Balogh elvtársat megbíráltuk azért, hogy valamely kérdésben helytelen álláspontot foglalt el. Balogh elvtárs hogyan válaszolt erre? Azt mondta, sajnálom, elvtársak, itt nem a saját véleményemet írtam le, úgy kényszerítettek arra, hogy ezt a véleményt írásba foglaljam és megjelentessem. Nos elvtársak, be kell vallanom, igaz, hogy ekkor gúnyosan közbeszóltam, hogy nem baj az, ha a filozófusnak elvei vannak. Onkritikusan meg kell állapítanom, hogy túl enyhén fogalmaztam meg mondanivalómat. (*Derűtség és taps.*)

Még egy, utolsó példa ebben a vonatkozásban. Megint csak az elviségről és a Balogh elvtárs által felhozott kijelentések és tények szembeállításá-

sáról van szó. Szabad Nép cikkek megjelentetéséről beszélt, mintha olyan nagy számban jelentek volna meg ennek a tábornak írásairól szóló cikkek. Nos, a közelmúltban megjelent cikkem⁵⁹ történetét akarom röviden elmondani. A Szabad Nép szerkesztősége megkért 1955 decemberében, röviddel a *Német realisták* megjelenése után, hogy írjak egy rövid cikket erről a könyvről. A cikket megírtam. Úgy kezdtem, hogy nemrég megjelent Lukács György *Német realisták* című könyve. Hosszas huzavona után közölték velem, hogy az az álláspont, hogy nem időszerű a Lukács elvtárs műveivel való foglalkozás. Ha objektíven, tárgyilagosan akarjuk a tényeket figyelembe venni, meg kell állapítani, hogy ez az álláspont bizony elég hosszú időn keresztül érezte hatását a sajtóban. De mi történt azután? Az egyik napon nagy meglepetéssel láttam, hogy csodák-csodája, megjelent a cikk; anélkül, hogy megkérdeztek volna, kihúztak belőle itt-ott egy kis mondanivalót, és megjelentették egy fél évvel később tudtom és beleegyezésem nélkül. Nos – én naív ember – arra gondoltam, hogy Lukács elvtárs most Olaszországban tartózkodik⁶⁰, és az ottani nemzetközi visszhangot a magyar sajtóban is valamilyen formában ellensúlyozni kell. *(Derűltség.)* Másnapra azonban kiderült, hogy mélyebb oka van ennek a gyors megjelenésnek, mégpedig az, hogy időközben megtalálták a *Blum-téziseket*. *(Derűltség.)* Azt hiszem, hogy az elviséget hangoztatnunk kell, de a tényeken alapuló elviséget és szakítani kell már végre azzal a módszerrel, amely Balogh elvtárs és néhány munkatársának, barátjának tevékenységét jellemezte: ha a tények ellentmondanak a kijelentésnek, a kinyilatkoztatásnak, annál rosszabb a tényekre nézve. *(Derűltség.)*

Kedves Elvtársak! Néhány kultúrpolitikai kérdéssel szeretnék még foglalkozni. Többször hangzik el művészeti, írói körökben, hogy szeretnének már az irodalom, a művészet alkotó problémáival foglalkozni, nem a kultúrpolitika, az irodalompolitika, a művészetpolitika kérdéseivel. Az a nézet néhányszor felmerült már tudományos filozófiai körökben is, hogy talán nincs is értelme annak, hogy kultúrpolitikai kérdésekről vitatkozzunk. Azt hiszem azonban, hogy alapvető feltétele munkánknak, további fejlődésünknek, hogy ezekkel a kultúrpolitikai kérdésekkel elvien és bátran foglalkozzunk, megnézzük, hogy az elmúlt időszakban milyen kultúrpolitika irányította tevékenységünket, mennyiben segítette elő és mennyiben hátráltatta, vagyis hogy mit kell megtartani és mit kell elvetni ebből a kultúrpolitikából.

Ha kultúrpolitikánk alakulását nézzük, akkor azt hiszem, négy időszakot kell megkülönböztetnünk: az első a felszabadulástól 1948 végéig, a második 1949-51 végéig, az ötéves terv felemeléséig, a harmadik korszak 1952 közepe tájától 1953 júniusáig, vagyis az új kormányprogramig és a júniusi határozatokig, és a negyedik véleményem szerint ez, 1953-tól.

Az első korszaknak éppen azok a fő jellemzői, amelyek miatt 1949-ben létre kellett hozni a Lukács-Rudas vitát, vagyis azok a fő jellemzői a tudományos fejlődés, a marxizmus fejlesztése módszertanát tekintve, amelyeket Lukács elvtárs most felvázolt itt előttünk, és amelyeket mi valamennyien nagy lelkesedéssel fogadtunk. A történelmi igazság kedvéért meg kell mondani, hogy ezeket az ő irányítása alatt 1948 végéig a párt kultúrpolitikája több-kevésbé képviselte is. Hogy ettől a második korszakra, az 1949-1951-es korszakra át kellett térni, az nem szigetelhető el a Tájékoztató Iroda határozatától⁶¹, a jugoszláv kommunisták ellen megindított hadjárattól és ennek megfelelően az osztályharc belső és nemzetközi kiéleződésétől, illetve kiélezésétől. Ennek volt ideológiai megjelenési formája a Lukács-vita. Éppen ezért, amikor most a XX. Kongresszus után és a XX. Kongresszus eredményeinek ismeretében a magunk problémáit felmérjük, akkor melegen kell csatlakoznunk Szigeti elvtárs javaslatához, hogy igenis elvileg alaposan felül kell vizsgálni a Lukács-vitát nemcsak a Petőfi Kör megbeszélésein, hanem olyan nyilvánosság előtt, mint amilyen országos és nemzetközi nyilvánosság előtt ez a vita végbement. *(Élénk taps.)* *(Közbeszólás: A múlt héten jelent meg németül!)* Azt még a kongresszus előtt rendezték sajtó alá. *(Közbeszólás: de a kongresszus után jelent meg!)* Van tehetetlenségi nyomaték is.

Ennek a vitának az volt a következménye az oktatásra, az értelmiség nevelésére, amit előttünk Lukács elvtárs vázolt, a fiatal értelmiség kialakítására nézve pedig az, hogy elidegenítették, szembefordították a marxizmus alkotó tanulmányozásával. A személyi kultusz rendszere jelenti egyik oldalon a Lukács-vitát, a másik oldalon Szecsődi elvtárs dékáni kinevezését⁶², ez megrendítette az egyetemi ifjúság bizalmát, és olyan egyetemi ifjúság alakult ki ez alatt az időszak alatt, amely sok esetben a keserűség dolgában messzebbre jutott el, mint az idősebb nemzedék egyes tagjai is.

A filozófiai fronton tehát a Lukács-vitával egy bizonyos korszak le is zárul, ami azt jelenti, hogy a filozófiai fronton az a viszonylagos laza helyzet, amely 1952 közepéig megvolt, tehát ebben a második korszakban nagyjából az irodalomban és a művészet egyéb területein, az itt személyi okok, személyi vonatkozások következtében fokozatosan megszűnt egészen addig, hogy a bölcsészkaron a filozófiai oktatást megszüntették, nem tartották alkalmasnak hazánk két nemzetközi, hírnév professzorát arra, hogy az ifjúságot nevelje. Az irodalomban ez nem jelentett ilyen gyökeres fordulópontot, az irodalomban még bizonyos eredmények következtek be az irodalmi vitákban, gondolok elsősorban a sematizmus elleni harcra, küzdelemre, amely abból a lehetőségből fakadt, hogy a sematikus irodalom hurráhangulata ellen fel kell venni a küzdelmet egy olyan

korszakban, amely fokozatosan az osztályharc éleződésének elméletére építette a kultúrpolitikáját.

A harmadik korszak lényegében 1952 elejétől vagy közepétől számítódik, és ennek is van egy kiemelkedő kultúrpolitikai megnyilvánulása, mégpedig a Déry-vita⁶³. (Lukács György: Úgy van!) Ennek a korszaknak ideológiai légkörét azután természetesen a felemelt ötéves terv és a mögötte meglévő célkitűzések határozták meg, az osztályharc belső éleződésének fokozott hangoztatása és ezzel párhuzamosan az osztályharc nemzetközi méreteiben való éleződésének túlértékelése, a háborús veszély túlértékelése.

Engedjék meg az elvtársak, hogy egy rövid idézetet felolvassak Révai elvtársnak a Déry-regényről írt cikkéből: „Két évvel ezelőtt pártunk kongresszusán azért neveztem Déryt párton belüli útítársnak, aki kommunista létére is fenntartja bizonyos arisztokratizmusát, és alkotásaiban, magatartásában hangsúlyozza különállását, mert kitartóan a maga polgári morális problémáin kötött, és ez visszatartotta attól, hogy irodalmi munkásságával fenntartás nélkül szolgálja a párt, a szocialista építés céljait. Sajnos, ma sem tudom megváltoztatni Dérynek ezt a jellemzését, de hovatovább megváltoztatja maga az idő, ami két évvel ezelőtt irodalmi különbségnek számíthatott, az ma pártunk, országunk, népünk fejlődéséhez, az osztályharc kiéleződéséhez képest sokkal több annál”⁶⁴. A dolog eléggé világos: az osztályharc kiéleződésének elmélete, ez a légkör hívta életre a Déry-vitát. Itt többen azután felvetették, hogy talán nem is volt érdemes, nem is volt szükségszerű a regénnyel ilyen túlzott formában, jelentőségéhez mérten túlzott formában foglalkozni, mondták egyesek, azonban igenis szükségszerű volt ebben a légkörben levonni az ideológiai konzekvenciákat, levonni a júniusi határozatokban megbírált ökonómiai szubjektívizmus kultúrpolitikai megfelelőit és konzekvenciáit.

Ugyanakkor, amikor mi most filozófiai kérdésekről beszélünk, nem szigetelhetjük ezt el az irodalompolitika kérdéseitől, mert itt nem egyszerűen irodalmi kérdésről volt szó, nem egyszerűen arról, hogy Déry regényét így vagy úgy értékeljük. A vitában sok tekintetben Révai elvtársnak volt igaza, de messzemenően nem volt igaza abban, hogy egy munkásfigura – Köpe Bálint – ábrázolásánál a tipikusság egyedül lehetséges formájának azt tartotta, ha még a felszabadulás előtt eljut a párthoz. A vitát – és ez vonatkozik a filozófiai életre is – ez a túlfeszítettség, ez a mesterséges harci készültség jellemezte egy olyan korszakban, amikor az élet valóságos fejlődése a béke irányában haladt. Ez az ellentmondás a valóságos helyzet és a szubjektív tényező között éreztette azután gátló, csonkító hatását az irodalmi életben, az irodalmi vitákban, általában a

művészeti életben, a művészeti vitákban és abban, hogy az alkotó viták, mint amilyen például sok tekintetben még a sematizmus elleni vita volt, lekerültek a napirendről, és helyüket felváltotta az a műfaj, amelyet kultúrpolitikai vitának kell neveznünk, és még mindig ott tartunk, hogy lényegében kultúrpolitikai kérdésekről kell vitáznunk, azonban vitáznunk kell, mert csak egy helyesen megállapított, kialakított kultúrpolitika biztosíthatja továbbhaladásunk, továbbfejlődésünk feltételeit.

A vitákat, az ideológiai front helyzetét az is jellemezte, hogy míg az elvekben helyesen lefektetett tételeket, helyes elvi megállapításokat is szektás módon és kíméletlenül eltorzították. Gondoljunk csak arra, hogy még a Déry-vita is kiadta azt a jelszót, hogy kétfrontos harcot folytassunk, ez azonban a gyakorlatban egyfrontos harccá, az úgynevezett jobboldal elleni harccá és a szektarianizmus dédelgetésévé, istápolásává vált. Ennek volt a megfelelője a filozófiai életben a Szecsődi – Balogh Elemér féle irányzat térhódítása és fellépése, és Lukács meg Fogarasi elvtárs fokozatos és eléggé radikális visszaszorítása, háttérbe szorítása.

Most ha mi a kibontakozás útját keressük, akkor valóban nem lehet ezt olyan alapon elképzelni, ahogy Balogh elvtárs képzele, ahogy egy kicsikét elismer valamit, az alapvető kérdéseket pedig kikerüli. Még abban is, amit egy kicsit elismer, nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, például a Hegel-kérdésben. Amikor itt álláspontját önkritikusan bírálta, ugyanakkor nagy súlyt fektetett arra, hogy Lukács elvtárs Hegelfelfogásának állítólagos hibáit is kinyilvánítsa, bár ezt tényekkel nem támasztotta alá. Elvtársak, a történelmi igazság itt megint más, az, hogy Lukács elvtárs Az ifjú Hegel című könyvében⁶⁵ kifejtett álláspontjával hosszú évtizedeken keresztül szinte egyedül volt, és a szovjet filozófiai fejlődés teljes mértékben maradéktalanul igazolta – ha szabad mondanom, még rá is licitált olyan értelemben, hogy talán túlzott formában, túlzottan elfogadja Hegel bizonyos elgondolásait –, tehát az arányok kérdését ne tévesszük el szemünk elől.

A másik alapvető kérdés, ami elől megint csak nem lehet kitérni, és amit nyíltan ki kell mondanunk, a módszer kérdése, ahogy Balogh elvtársék – megint csak nem elődők nélkül, nem akarok nekik ilyen szerepet tulajdonítani – a pártálláspont kialakításában a maguk helyét betöltötték.

Balogh elvtárs itt önmagát idézve elmondott vagy öt, a párthoz intézett beadványt. Biztos vagyok benne, sőt tudok is róla, hogy nem öt, hanem talán ötvenöt beadványt is készítettek Balogh elvtárs és társai a Központi Vezetőséghez. Most itt az a kérdés merül fel, elképzelhető-e így a filozófiai élet fejlődése. Amikor ők az évkönyvet megbírálták, akkor

ezt azzal az állítólagos joggal tették, hogy ők képviselik a párt egyedüli és kizárólagos álláspontját. Milyen jogon? Milyen jogon képviselik a párt kizárólagos álláspontját? Azon a jogon, abból a potenciális helyzetből eredően, hogy ők a filozófiai kulcspozíciókban, az oktatási pozíciókban vezető szerepet játszanak, a másik oldalt viszont teljesen kizárták a filozófiai oktatásból ezen a jogon. Ez nem jog és főképpen nem elvi alap, ezt a jogot ők maguknak kiharcolták!

BALOGH ELEMÉR : Ne állítson illet, három éve kérem, hogy váltsanak le.

MÉSZÁROS ISTVÁN : Én egyetértek azzal...(Közbeszólás: Nem lehet ezt négy szemközt elintézni?) Más kérdés az, hogy Balogh elvtárs kéri, hogy váltsák le a funkciójáról, mert úgy érzi, hogy nem odavaló. (Balogh Elemér: Addig jelentéseket kell írni!) Más jelentéseket is írt Balogh elvtárs. (Halljuk! Halljuk!) Hadd mondjak még egy utolsó példát arra a módszerre, hogy a filozófiai élet kérdéseit ne viták formájában, ne egymás meggyőzésével, hanem beadványok formájában intézzük el. Amikor a Filozófiai Főbizottságban vitát rendeztünk, és ebben a vitában Balogh elvtárs és Szecsődi elvtárs alulmaradtak, kisebbségben maradtak, akkor siettek gyorsan kijelenteni, hogy ők most egy beadványt intéznek a párt illetékes szerveihez. Meggyőződésem, hogy az egészséges fejlődésnek egyetlen lehetséges módja az, ha mi alakítjuk ki meggyőző vitákban a párt álláspontját elvi kérdésekben. A Déry-vitában Révai elvtárs azzal kezdte zárszavát: a vitát az jellemezte, hogy az elvtársak nagy része nem értett egyet a párt álláspontjával — vagyis Révai elvtársnak a Szabad Népben vagy a Társadalmi Szemlében megjelent cikkével. A párt álláspontját, különösen művészeti, filozófiai kérdésekben nem lehet egy ember álláspontjával azonosítani, nem lehet így kijelenteni. A párt álláspontját nekünk kell kialakítani, mi vagyunk a párt, kötelességünk, hogy eszmei vitákban alakítsuk ki a párt álláspontját mind a kultúrpolitikai kérdésekben, mind pedig a fontos elméleti kérdésekben (*Nagy taps.*)

SELMECI JÓZSEF : Tisztelt Elvtársak! Sem Lukács, sem Fogarasi elvtársnak soha aspiránsa vagy munkatársa nem voltam, jelenleg sem vagyok, azért, amit mondok, nem akarom senki nyakába varrni a felelősséget, még csak Balogh elvtárs nyakába sem, akinek persze hálás vagyok néhány bíráló megjegyzéséért, amit nekem akkor tett, amikor a pártiskolán igazgatóm volt. Ma sincs semmi közöm sem Fogarasi, sem Lukács elvtárshoz. Most pillanatnyilag a Lenin Intézet tanszékén dolgozom Szecsődi elvtárs vezetésével. Ezt azért mondom el, mert itt az előbb szó esett a kritikátlanságról Lukács és Fogarasi elvtársak környezetében.

Kijelentem, akármelyik hallgatómat kérdezném meg a IV. évfolyamon, hogy Fogarasi elvtársnak Molnár Erik *Dialektikájáról*⁶⁶ írott bírálatát ismeri-e, szinte kivétel nélkül minden hallgató el tudná mondani, és persze ez bírálat is, olyan bírálat, amely nemcsak a pozitívumokat emeli ki, hanem a negatívumokat is. Persze itt mindjárt hozzátenném azt, hogy ebben az esetben Molnár elvtársról van szó, de még mielőtt áttérek egy másik példára, szeretném megemlíteni, hogy azért ez a bírálat valamilyen különbözik attól a bírálattól, amelyet mi olvastunk annak idején például 1948-49-ben Rudas elvtárstól és más elvtársaktól az irodalmi vitában. Nem ledorongoló bírálat, ez kétségtelen.

Egy másik példa. Közel tíz esztendeje, hogy megjelent Lukács György elvtárs bírálata Fogarasi Bélának a *Marxizmus és logika* című könyvéről⁶⁷. Tudjuk, hogy a Marxizmus és logika című könyvről Rudas László elvtárs bírálatát újra kiadták az *Elmélet és gyakorlat* című kötetben⁶⁸, és ezt sokkal jobban ismerik nemcsak mint a Lukács elvtárs bírálatát – amelyet valószínűleg igen kevesen olvastak –, de magát a *Marxizmus és logikát* is. Márpedig azt gondolom, ha például jobban felfigyeltünk volna annak idején, 1946-ban a Szabad Néphez arra a novemberi számára, ahol Lukács György elvtárs ír bírálatot erről a könyvről, akkor többet profitáltunk volna, és nem elfordultunk volna ettől a könyvtől, hanem felhasználhattuk volna ahhoz, hogy Marx ökonómiai és filozófiai fejlődéséhez egy ilyen segédeszközt felhasználhassunk. Persze ebben a Lukács bírálatban nemcsak ismertetés van, van bírálat is egy Szabad Nép-cikk kereteihez mérten, amennyiben hiányolja azt, hogy eléggé vázlatos ez a bírálat és így tovább.

Mindezt azért mondtam el előzetesen, hogy bebizonyítsam, ezekkel az érvekkel a Lenin Intézetben nemcsak a tanárok – persze egyes tanárok esetében ez még érvényes, ott nehézségek vannak – de a hallgatók körében sem lehet már érvelni, ez már egy elavult, túlhaladott álláspont.

Szeretnék az időmmel úgy gazdálkodni, hogy elmondhassak néhány dolgot ugyancsak a kritikával és a kritikai szellemmel kapcsolatban. Sajnos, nincs módom arra, hogy elmondjam azt, amire készültem. Arról van szó, hogy amikor annak idején a Filozófiai Évkönyv-vitát megszervezték, akkor a Lenin Intézetben egyetlen filozófiaszakot végzett új tanár volt (igaz, hogy ez a tanár Leningrádban végzett), de ezt a tanárt ezekre az előzetes megbeszélésekre, ahol a Lenin Intézet filozófiai tanszékének és a Pártfőiskola filozófiai tanszékének fő munkatársai vettek részt, nem hívták meg. Olyan embereket hívtak meg rá, mint például a Lenin Intézetből Nagyné elvtársnőt, aki annak idején várandós volt és nem beszélve arról, hogy orosz szakot végzett és a problémákról halvány fogalma sem

volt. (*Derűlttség.*) Amikor utólag megkérdeztem, hogy tájékoztatták-e, mi volt a lényege ennek a vitának, azt felelte, hogy annak idején nem is volt filozófiailag képzett, eltekintve attól, amire már rámutattam. (*Derűlttség.*) Az a helyzet, hogy a legutóbbi időig megnehezíti nemcsak a Lenin Intézet filozófiai tanszékének munkatársai körében, hanem általában a filozófiai oktatók körében is a tájékozódást, hogy ilyen demagóg jelszavakkal történt a vitaszervezés. Én persze ennek a vitaszervezésnek részleteire még ki tudnék térni, például arra, hogy amikor az úgynevezett Kurszanov-vita⁶⁹ volt a Pártfőiskolán ugyancsak a mi tanszékünkkel együtt, akkor az én felszólalásomat, amelyben Havas elvtársnak 1954 februárjában megjelent cikkét⁷⁰ bíráltam, nem csatolták a jegyzőkönyvhöz azon a jogcímen, mint ezt Erdődi⁷¹ elvtárs megírta, birtokomban van a levél, hogy nem tartozik szorosan a tárgyhoz. De ugyancsak ezek az elvtársak, Erdődi és valószínűleg Balogh elvtárs is húsz kérdést javasoltak, hogy milyen kérdésekhez szólhatunk hozzá, és a húsz kérdés közül a harmadik volt, amihez hozzászóltam.

Azt tudom mondani, hogy Balogh elvtárs felszólalásából okultam annyiban, amennyiben bizonyos hibák kijavításáról van szó, de azt nem állítani, hogy Havas elvtársnak az a felszólalása, amely most végeredményben teljesen azonosítja magát akkori cikkével, nem segíti elő az oktatók tájékoztatását. Az a helyzet, hogy amikor Lukács és Fogarasi elvtársak a marxista-leninista filozófia tárgyára vonatkozó fejtegetéseket adtak elő nekünk az Akadémián filozófiai tudományunk helyzetéről és feladatairól, akkor még az lehetett a helyzet, hogy a tájékozatlanok számára ezek a fejtegetések újszerűek voltak, és volt ellenük valami ellenállás a Rudas stb. bírálatok után, de ma már az a helyzet, hogy a XX. Kongresszus megkönnyíti ezeknek a bevezető hozzászólásoknak megértését. Azt hiszem, az elvtársak már régen túl vannak azon is, amit itt Havas elvtárs helyesel a maga régi álláspontját követve, de ezen az állásponton nem érthetjük meg magát a XX. Kongresszust, mert ha ezt a két bevezető előadást nem hozzuk a legszorosabb kapcsolatba a szovjet filozófiai élet fejlődésével, az újabb eseményekkel, és nem látjuk azokban a szovjet fejlődés magyarországi változatát, bizonyos értelemben előhírnökét, akkor azt hiszem, igaz az, hogy a XX. Kongresszus csak szavakban jelent számunkra valamit és nem tettekben. (*Taps.*)

KISS ARTÚR : Kedves Elvtársak! A vita előtt bizonyos mértékig másképp készültem a hozzászólásra, ezért talán hozzászólásom nem lesz elég összefüggő, egyes esetekben nem lesz olyan kerek, mint Balogh elvtárs, Havas elvtárs vagy más elvtársak hozzászólása. (Nagy Tamás: Nem a kerekesség itt a legfontosabb!)

Az elvtársak itt megállapították, hogy a filozófiai fronton megmutatkozott egy kettészakadás, hogy nincs kialakulva az az egészséges légkör, amely a filozófia munkásai között szükséges lenne. Hogy ilyen helyzet kialakult, ebben az én munkámnak, tevékenységemnek is része van. Ezt nyíltan meg szeretném mondani, bár azt hiszem, nem titok, hogy az én fellépésem a *Természet és Technika* akkori számában⁷² hozzájárult ahhoz, hogy a helyzet élesebbé váljék, hogy egyes esetekben sokkal jobban kiéleződjék, mint az a cikk előtt volt.

Lukács elvtárs hozzászólásában beszélt azokról a feladatokról, amelyek előttünk állanak. Én ezekkel a feladatokkal teljes mértékben egyetértek és szeretnék – amennyire erőmtől telik – ezeknek a feladatoknak megvalósításán dolgozni. Abban, hogy így alakult a helyzet, a mi szektáságunk volt az egyik fő, döntő ok. Nem eléggé láttuk azoknak az elvtársaknak jelentőségét, akik ellen mi meggondolatlanul felleptünk. Bírálatunkban kétségtelenül sok tekintetben hibakeresés mutatkozott meg, és néha belemagyaráztunk olyan dolgokat, amelyek nem odavalók voltak. Bírálatunk hangja sértő volt, és ez is kiválthatta az elvtársak ellenszenvét. Kétségtelen, hogy nemcsak a cikkünkben foglaltak, hanem a mi oktatási munkánkban meglévő dolgok egyoldalú kihangsúlyozása is hozzájárult ahhoz, hogy ilyen hibák, mint amilyenek voltak az oktatásban, kialakulhattak. Meg kell mondanom elvtársak, bár ez nem menti egyáltalán a mi felősségünket, hogy ezekben a hibákban részük volt azoknak a körülményeknek, amelyek között mi a filozófiával foglalkozó emberekké váltunk. Kétségtelenül hatottak ránk azok a hibák, amelyek a sztálini kultusz eredményeképpen megmutatkoztak a szovjet filozófiában, és sok tekintetben a magyar filozófiai életben is. Ezzel kapcsolatban beszélni kell arról, hogy bennünket, akik megismerkedtünk a marxista filozófia elveivel, jelentősen befolyásolt például az a zsdanovi értékelés, amely egyes polgári filozófusok pozitívumainak megemléztetését burzsoá objektivizmusnak tekintette, befolyásolt bennünket például Hegel értékelésénél az a Bolsevik-cikk⁷³, amely csak egyoldalúan osztályszerepet, reakciós szerepet tulajdonít a XVIII. század végi és a XIX. század eleji német filozófiának. Hozzájárult a mi hibánkhoz a szovjet anyagoknak szinte kritikátlan átvétele. Nem akarom ezzel a mi saját egyéni hibáinkat csökkenteni, de tény az, hogy bennünket, akik akkor ismerkedtünk meg a filozófiával, ezek a fogyatékoságok nem tereltek helyes irányba. Különösen súlyosnak érzem azt a hibát, amelyet Lukács elvtárssal szemben követtünk el. A mi bírálatunk a *Természet és Technikában* nagyon sok tekintetben Lukács elvtárs értékelését illetően negatív volt, káros volt. Gondolok itt olyan tételre, amely – műhelytitkot árulok el – az én kezdeményezésemre került be a cikkbe, hogy Lukács elvtárs objektivista

módon tárgyalja a dolgokat. Ez súlyos hiba volt. Amikor az egész bíráltnak nekifogtunk, nem láttuk eléggé azokat az érdemeket, amelyeket Lukács elvtárs elméleti téren is és politikai téren is szerzett. Megmutatkozott a tiszteletlenség is a mi munkánkban, a mi fellépésünkben és megmutatkozott a bizalmatlanság is például olyan dologban, hogy nem eléggé forszíroztuk azt, hogy bevonjuk Lukács elvtársat a pártfőiskolai oktatás segítésébe, hogy jobban kérjük segítségét a filozófiatörténet és más filozófiai diszciplinák tanulmányozásában. Meg szeretném mondani azt is, hogy ebben a hibában befolyásolt bennünket az is, az az értékelés is, amely Lukács elvtárs életművével kapcsolatban kialakult. Rudas elvtárs egyes értékelései, Horváth elvtárs⁷⁴ és Révai elvtárs bírálata befolyásolt bennünket, úgyhogy eleve előítélettel láttunk neki Lukács elvtárs munkásságának értékeléséhez. Lukács elvtárs könyveit nem sikerült mind elolvasni. (*Derűltség.*) Az elvtársak nevetnek, pedig teljes mértékben igaza volt Balogh elvtársnak abban, hogy nem biztosították számunkra a megfelelő fejlődési, tanulási lehetőségeket, és most sem biztosítják. (*Zaj.*) (*Közbeszólás: Gondolkozni csak szabad?*) Ma már látjuk azt, hogy ezek a hibák kétségtelenül megvoltak, és ma már azt is látjuk, hogy nekünk komolyabban neki kell fogni Lukács elvtárs életművének megismeréséhez. Ezzel kapcsolatban mi egyetértünk azzal a javaslattal, hogy ki kell adni a műveit. Az is nagyon helyes lenne, ha sokkal több értékelő cikk jelenne meg Lukács elvtárs munkásságáról, ha jobban gondoskodnának arról, hogy az egyetemi tematikában, irodalmi jegyzékekben benne lennének Lukács elvtárs művei! (*Zaj. – Felkiáltások: Idő!*) Ezzel kapcsolatban még egy problémát szeretnék felvetni, ez pedig az a kérdés, Lukács elvtárs Olaszországról szólva beszélt arról, hogy vannak nekünk egyes kultúrcikkeink, amelyeknek exportja nagyon sokat hozhatna a népi demokrácia számára. (Nagy Tamás: Azokat inkább importálni kellene!) Úgy vélem, Lukács elvtárs szerénységből nem beszélt saját műveiről. A magyar népi demokráciának talán több gondot kellene erre fordítania, arra (*Zaj.*) hogy ezzel foglalkozzunk: (*Taps.*)

Elvtársak! Meg szeretném jegyezni, hogy amikor hozzászólásra jelentkeztem, Tánczos elvtársnak megírtam, nem vagyok hajlandó tíz perc alatt elmondani azt az álláspontot, amelyet vallok, álláspontomnak egyik felét elmondtam. Tánczos elvtárs azzal eresztett el, hogy több időt kapok. Miután azonban nem kívánják meghallgatni, elállok a szótól. (Halljuk! Halljuk!)

Amikor a XX. Kongresszusról esik szó, akkor sokan felvetik azt a kérdést, hogy kit igazolt a XX. Kongresszus. Nekem az a véleményem, hogy az egyik tábort sem, senki sem sajátíthatja ki a XX. Kongresszust.

Véleményem az, hogy voltak helyes álláspontok ezen az oldalon is, és egyetértek Havas elvtárssal abban, hogy voltak bizonyos jogos megjegyzések a másik oldalon is, azok a tények, azok a tételek, amelyeket a filozófiai állandó bizottság maga is elismer jelentésében, amelyeket nem szeretnék idézni, amelyeket a jelentés szerzői nagyon jól ismernek. Jó lett volna, ha erről is esett volna szó, hogy egyes kérdésekben azért nem volt teljesen negatív a mi álláspontunk. Van itt egy sor vitatható kérdés, ezekre az idő hiánya miatt nem akarok kitérni. Egy dologhoz szeretnék... (*Felkiáltások: Idő!*) Elvtársak! Én hozzászólásomat befejeztem. (*Taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Kiss Artur nem akarta befejezni hozzászólását, amire időt biztosítanánk számára változatlanul. (*Közbeszólás: Nem álláspont, hogy megsértődik! – Másik közbeszólás: Kispolgári csökevény!*) Átadom a szót tehát Heller elvtársnőnek szigorúan tíz percre, és azt hiszem, nem fog haragudni miatta. (Heller Ágnes: Nem!)

HELLER ÁGNES : Kedves Elvtársak! Először egy kérdést kell felvetnem, amely most felvetődött bennem a három önkritikával kapcsolatban, amelyeknek jelentőségét nem akarom lebecsülni. Egy közös jellemvonásuk volt, mégpedig az, abban nyilvánultak meg, hogy személy szerint ezt meg azt követtük el, nagyon sajnáljuk, hogy ezeket meg azokat a személyeket becsületükben megbántottuk, de egyetlen egy önkritikában sem volt szó arról, hogy milyen elvi kérdésekben követtek el hibákat, (*Élénk taps*) és arról, hogy ezekben az elvi kérdésekben most milyen álláspontot foglalnak el. Különösen jellemző volt ez Havas elvtárs hozzászólására, aki meg is mondotta nyíltan – amennyire nyíltságról lehetett beszélni – hogy elvi kérdésekben azt az álláspontot foglalja el, amelyet régebben elfoglalt, tehát az elvi kérdéseket egyáltalán nem revideálta, pedig a mi vitáink természetesen nem személyi viták voltak, nem Lukács elvtárs megbecsülésének a kérdésén múlt a dolog, hanem azokon az elveken, amelyek a marxista filozófia tudományos elvei voltak, és amelyeket ebben a vitában a legélesebben Lukács elvtárs képviselt, tehát nem személyekről, hanem elvi kérdésekről kellett volna szerintem az igazi önkritikát gyakorolni, mert különben az önkritika a keresztény bűnbánat típusához tartozik, és nem az igazi marxista önkritikához. (*Közbeszólás: Onnan semmilyen önbírálatot nem hallottunk!*) Igen, mert elvi kérdésekben helyes álláspontot foglaltunk el. (*Élénk taps.*) Azt hiszem, mind a tudományos, mind pedig a politikai morál megköveteli, hogy ha súlyos hibákat követtünk el, ne azt mondjuk, hogy én ezt és ezt a személyt megsértettem, bocsánat, sajnálom, hanem akkor azt kell csinálni, hogy megmondom, milyen helytelen irányvonalat követtem és erről az irányvonalról mi a véleményem mind a tudományban, mind a politikában. (*Élénk taps.*)

Most pedig szeretném egy részletét elmondani azoknak a kérdéseknek, amelyekről tulajdonképpen beszélni szerettem volna. Az egyik kérdés a sajtó és a filozófia egymáshoz való viszonya, de ez is két probléma. Mindenekelőtt – és ez talán még a kisebb probléma – az, hogy a mi sajtónk, a párt-sajtó és az egyéb sajtó foglalkozik komolyan a filozófia kérdéseivel, a megjelent filozófiai műveknek valamennyire is elfogadható kritikája nem jelenik meg a sajtóban, és amikor megjelenik, akkor sincs benne sok köszönet, akkor is igen röviden és sommásan tárgyalják ezeket a munkákat. A Filozófiai Írók Tárában megjelent művekről Csernisevskij művét kivéve sem a Szabad Nép, sem a Társadalmi Szemle nem közölt kritikát. Ugyancsak igen gyenge – véleményem szerint – az a mód, ahogy a Társadalmi Szemlében a filozófia tudománya képviselve van. Nem akarok itt az utolsó számban megjelent Béri-cikkre utalni⁷⁵, nem az a baj, hogy megírták, az sem baj, hogy megjelent, szerintem a probléma az, hogy a Társadalmi Szemlében, amelynek a párt központi, legmagasabb színvonalú elméleti folyóiratának kellene lennie, ebben a folyóiratban jelent meg. Szerintem a Társadalmi Szemlének – sajnos, most csak utalhatok erre – a filozófiaelmélettel foglalkozó része igen sovány és sekélyes, és komoly, az egész magyar társadalmat érdeklő és igényeit kielégítő filozófiai munka ebben a folyóiratban régi idő óta nem jelent meg, kivéve, hogy személyi kultuszba essem, *Az ész trónfosztása* befejező részéből jelent meg egy kivonat.

A másik kérdés a sajtóval és a filozófiával kapcsolatban, azt hiszem, ennél komolyabb. Lukács elvtárs beszélt arról, hogy a marxizmusnak ma Magyarországon igen rossz helyzete van. Konkretizálta ezt arra, hogy milyen a helyzete a marxizmusnak az értelmiség körében, konkrétan az egyetemi oktatással. De természetesen nemcsak az értelmiségben van rossz helyzete a marxizmusnak, hanem az egész magyar népben, az egész magyar nép egy nagy részében rendült meg igenis a hit a marxizmus alapvető tanításának igazságairól, és ebben nagyon nagy részben bűnös a sajtó. Gondolok központi folyóiratainkra és lapjainkra, amelyek azáltal, hogy nem szokták meg elméleti kérdésekben – most a filozófiáról és az irodalomról beszélek –, hogy tényleg a komoly tudományos igazság propagandisztikus formában való kifejezését szolgálják, nem adtak tekintélyt a marxizmus számára, hanem éppenséggel az ellenkező hatást érték el. Szerintem ugyanis a dogmatizmus egyik legjellemzőbb ismérve, (bár a dogmatizmus képviselői ezt bizonyára tagadják,) az, hogy arisztokratikusan – éppen a dogmatizmus arisztokratikus – lebecsülik a néptömegek szükségleteit. (*Élénk taps.*) Azt hiszik, hogy a népnek minden jó, mindent elhisz és hogy nincs szükség a komoly tudományos igazságra. Éppen

ezért kell visszautasítanom azt a lappangó és régebben mindig felmerülő vádat, hogy a filozófiai életnek azok a képviselői, amelynek csoportjába én is tartozom, valaminő arisztokratizmust képviselnének azért, mert tudományos marxista elméleti kutatásra törekednek. Azt hiszem, éppen az ellenkezője áll, mert a tudományos marxista gondolkodás teremthet talajt egy olyan igaz propaganda számára, amely ténylegesen visszaállítja a néptömegekben a marxizmusba, a marxista filozófiába, és gondolkodásba vetett hitet, éppen ez az, ami demokratikus, nem pedig arisztokratikus. *(Taps.)*

Áttérek a személyi kultuszra. Balogh elvtárs felszólalásában felmerült, hogy Lukács elvtárs és mások személye körül valaminő személyi kultusz alakult volna ki. Először nézzük meg ezt a kérdést elméletben. Elméletben a tényleges személyi kultusz, ami konkrétan a filozófia esetében Sztálin személye körül alakult ki, éppenséggel egy ellentétes jelenséget is létrehozott, ez pedig az, hogy mindenki egyenlő mindenkivel, aki filozófál, egyformán filozófus, mindenki, aki az ökonómiával foglalkozik, egyformán közgazdász és mindenki, aki ír, egyformán író. A dogmatizmus számára megszűnik az értéksorrend, a dogmatizmus mindenben csak azt nézi, hogy megfelel-e vagy nem felel meg az adott, gyakran szubjektivistá dogmáknak. A dogmatizmus számára nincs megfelelő kritérium arra, hogy mi az, ami értékes, mi az, ami kevésbé értékes, mi milyen formában értékes. Szerintem egyáltalán nem tartozik a személyi kultuszhoz, hanem annak ellentéte, ha leszámolunk a dogmatizmusnak ezzel a maradványával is, és igenis megmutatjuk a hierarchiát a nagyon értékes a kevésbé értékes művek között, és ahol tényleg nagy értéket, újat, kitűnőt, zseniálisat látunk, ott ezt nyíltan megmondjuk, ettől még nem esünk a személyi kultusz bűnébe. *(Élénk taps.)* Valaki itt, amikor valaki közbekiáltott, hogy a személyi kultusz a hatalommal van kapcsolatban, Marxra hivatkozott, hogy Marx is tiltakozott a személyi kultusz ellen. De kérdelem azt az elvtársat, vajon Marx az ellen tiltakozott-e, hogy a *Tőkében* kifejtett igazságokat helyesnek találják? Biztosan nem tiltakozott Marx azok ellen, akik azt mondták, hogy igenis helyesen fejtette ki a tőkés társadalom törvényeit. *(Élénk taps.)* Ezért bocsánatot kérek Balogh elvtárstól, ha én azt állítottam abban a vitában önnel – mert hiszem reám célzott – hogy Lukács elvtárs helyesen kritizálta az irracionalizmust, és helyesen mutatta ki annak összefüggéseit, és megcáfoltam Balogh elvtárs érvelését, amely szerint például Lukács elvtárs a vulgáris materializmus jelentőségét lebecsülné, akkor én nem a személyi kultusz hibájába estem, hanem az objektív igazságot mutattam ki Lukács elvtárs műveiben, ami valóban objektív igazság a valóságban.

Ezzel kapcsolatban szeretnék még egy szót szólni a klikkesedésről, amely szintén elhangzott mint vád, a kritikátlan klikk-csoportosulásokról. Balogh elvtárs felszólalásában – és én ezt nem csak személyre vonatkoztatom – felcserélődött a tulajdonképpeni sorrend. Balogh elvtárs úgy vetette fel a kérdést, hogy Lukács elvtárs tanítványai azért dicsérik és tisztelik Lukács elvtársat, és fogadják el igazságnak azt, amit mond, mert a tanítványai. A dolog fordítva áll. Azért, mert tudjuk, hogy amit Lukács elvtárs ír, az igaz és helyes, ezért vannak tanítványai. (*Élénk taps.*)

Kedves Elvtársak! Elmondom, hogy milyen volt a személyi kultusz, amely a Lukács és Fogarasi elvtárs személye körül folyt, a gyakorlatban. A gyakorlatban ez a személyi kultusz úgy nézett ki, hogy 1949 után, az úgynevezett Lukács-vita után, amikor az élet elszakadt a filozófiától – mert nekem nem az az álláspontom, hogy a filozófia szakadt el az élettől, hanem 1949 után az élet szakadt el a filozófiától, bizonyos szempontból semmibe véve azokat a tudományos meglátásokat és eredményeket, amelyeket a filozófia és általában az elméleti tudomány létrehozott – a tudományos marxista filozófia szükségszerűen háttérbe szorult, mert a tudományos marxista filozófia elvében és minden gyakorlati lépésben ellentéte a dogmatizmusnak. Már utaltam arra, hogy a tudományos marxista filozófia háttérbe szorítása más módon is folyt: úgy, hogy Marx és Engels filozófiai műveinek nagy részét nem adták ki, vagy csak nagyon késve adták ki. Gondolok Lenin filozófiai hagyatékára, meddig tartott, míg kiadták. Marxnak és Engelsnek a művészetéről, irodalomról írt műve, illetve válogatása a maga egészében máig sem jelent meg. Vagy gondolok például arra, hogy a filozófiai oktatásban ebben az időben Marx, Engels és Lenin műveinek nagy része nem volt egyáltalán kötelező anyag, hogy a tananyag nagy része Sztálinra és brosúrákra épült. Mindez általános oldala volt a marxista filozófia visszaszorításának. Magyar vonatkozásban ez annyit jelentett, és ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy – mint tudják –, megszüntették az Eötvös egyetemen a filozófiaoktatást, Lukács elvtársnak nem voltak többé kötelező órái, Fogarasi elvtársat elvitték a közgazdasági egyetemre, és nem tanított többet filozófiát. De ez csak a külső jel. Akik akkor ott voltak az egyetemen, tudják – és én ott voltam – hogy ezek a külső jelek még igen kevesek ahhoz képest, ami valóban történt, mert valójában egy szervezett hajsza, suttogó propagandával körített hajsza indult ebben az időben Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs ellen. (*Közbeszólás: Sokszor nem is suttogó!*) Annyira, hogy pártfegyelmi elé akartak állítani pártbizalmimnak arra a vádjára, hogy Lukács elvtárs elveivel egyetérttek. Sőt olyan suttogó hangok hallatszottak a hallgatók között – amit nem ők találtak ki –, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak csak ideig-óráig lehetnek az Eötvös egyetem katedráján, mert ha majd

nem lesz rájuk szükség, akkor természetesen onnan el fognak menni. Különböző vádak keringtek nyíltan és burkoltan: objektivizmus, hegelianizmus stb. Tehát még az Eötvös egyetemen is meg volt nehezítve az, hogy a hallgatók, akik akkor hallgatták Lukács és Fogarasi elvtárs óráit, valóban tanulhassanak belőle. Állandó bizalmatlansággal és gyanakvással volt teleültetve a tapasztalatlan emberek értelme. Nem tudták, vajon micsoda tulajdonképpen az, amit itt nekik előadnak. Ezzel a bizalmatlansággal fertőzték meg a filozófiai szak légkörét még az Eötvös Loránd egyetemen is.

Felvetődött, hogy a mi körünk lebecsülte volna a propagandamunkát. Erre azt kell válaszolni, hogy ilyen munkára úgyszólván éveken keresztül egyszerűen nem volt lehetőségünk, nemcsak objektív, hanem szubjektív lehetőségünk sem, mert amikor kiálltunk egy propagandaelőadást megtartani, akkor az emberek lesték, hol van az ideológiai hiba abban, amit mondunk, egészen egyszerűen azért, mert olyan légkör volt nálunk, hogy 1954-ben az Eötvös Loránd egyetem egyik marxista tanszékvezetőhelyettese nyilvános előadásán elhangozhatott: Lukács elvtárs egy nyugatra kacsintgató kispolgár. *(Derűltség.)* *(Közbeszólás: Ki mondta?)* Kerékgyártó elvtárs⁷⁶. *(Derűltség.)*

Ezek után kérdezem, milyen volt az oktatás és a propaganda feltétele? Ez t.i. a személyi kultusz gyakorlati oldala. Ma természetesen a mi körünkben már nevetnek ezen az elvtársak, és helyes, ha nevetnek, de ha megnézzük az intézmények kérdését, akkor látjuk, hogy az intézmények kérdésében ma sem állunk jobban, mint abban az időben, amikor még ezeken a kijelentéseken nem nevetettek. Filozófiai tudományos kutatóintézetünk nincs. Filozófiai oktatás egyelőre még az Eötvös Loránd egyetemen sincs és ezek közül a feltételek közül, amelyek nincsenek, szeretném még egyszer előtérbe állítani a filozófiai tudományos kutatóintézet kérdését, amely a magyar tudományos kutatómunka megteremtésének egyik alapvető szervezeti feltétele, amelyen nagyon sok minden áll vagy bukik nálunk a filozófiában. Ehhez szeretném hozzátenni, hogy nekem most alkalmam volt összehasonlítani a mi filozófiai munkánk szervezeti feltételeit a többi népi demokráciákban uralkodó feltételekkel. Románia helyzetét nem ismerem, de állíthatom, hogy az összes többi népi demokráciákban minőségileg jobbak a filozófiai munka szervezeti feltételei, mint Magyarországon. Egészen biztosan állíthatom, hogy minőségileg sok fokozattal jobb.

Most azonban szeretném felszólalásomat valóban befejezni, és azt mondani, hogy ugyanezen a nemzetközi filozófiai kongresszuson, ahol ezt tapasztaltam, tapasztaltam azt is általában, amit mi most a mai meg-

beszélésén szintén tapasztaltunk, hogy új korszak kezdődött a marxista-leninista ideológia és ezen belül a marxista filozófia történetében. Ezen a nemzetközi összejeövetelen is láttam – aminek itt most örömmel látjuk hazai megnyilvánulásait is – ennek első csíráit, hogy a marxisták, a kommunisták el vannak tökélve arra, ténylegesen a teremtés pátozával, örömeivel nyúlnak ahhoz a feladathoz, hogy kidolgozzák a marxista filozófia alapkategóriáit, hogy hozzáfogjanak egy nagy munka elvégzéséhez, amelyhez a XX. Kongresszus az alapot megteremtette. Azt hiszem, hogy a XX. Kongresszus megteremtette a filozófiai egység kialakulásának objektív alapját is. Az a néhány elvtárs, aki szavakban elismeri a kongresszust, de az elvi kérdéseket még nem tudta átgondolni, természetesen igen kis részét képviseli azoknak, akik ma nálunk a filozófia területén működnek. Véleményem szerint ha ma nem, hát holnap, létrejön az egység. A XX. Kongresszus megteremtette a feltételét annak, hogy folyamatosan a marxista tudományos filozófia elveinek alapján – és ezeket az elveket természetesen minimálisan sem lehet feladni – igenis létrejöjjön a filozófiai egység is a magyar filozófiai életben. *(Élénk taps)* Köszönöm türelmüket.

BALOGH ELEMÉR : Elvtársak! Csak egy félperces türelmet kérek. *(Halljuk! Halljuk!)* Havas elvtárs és néhány más elvtárs bírálta felszólalásom második részét, hogy az talán nem volt alkalmas arra, hogy itt ma este a filozófusok közötti egységfront létrejöttét siettesse, erősítse. Ezen természetesen el kell gondolkozni. Én is úgy érzem, hogy a vita eltolódott, és nem teljesen abba az irányba, amire nekünk a jelen körülmények között szükségünk van. Szeretném hangsúlyozni, hogy az alapvető, amin minden megfordul a továbbiakban, az, hogy a magyar népi demokráciában megvalósuljanak a XX. Kongresszus tézisei és új élet kezdődjék, és ehhez tényleg teljes változásra van szükség nálunk. Minden ezen fordul meg, és erre kell koncentrálni az erőnket. *(Élénk taps.)* Még akkor is, ha egész sor vonatkozásban nem értünk egyet, és valószínűleg nem értünk egyet, ahogy a vita mutatja. Ugyanakkor mégis hangsúlyozni szeretném, hogy azokkal az elvekkel, amelyeket Lukács elvtárs felszólalásában kifejtett, éppen erre vonatkozólag, hogy milyen elmaradás van nálunk általában a tudományos és kulturális élet minden területén és természetesen a filozófiában is, teljes mértékben egyetértek, magamévá teszem és azt hiszem, hogy ebben vállvetve harcolhatunk együtt Lukács elvtárral és ezzel a mi filozófiai tanszékünk minden tagja egyet fog érteni.

Még csak azt szeretném leszegezni, hogy természetesen a magam részéről teljes mértékben egyetértek azzal – erről nem beszéltem –, hogy az egyetemen helyreállítsák a filozófiai szakoktatást. Szerintem ez igen-

is szükségszerű és fontos. Fontos az, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak ott oktathassanak. A magam részéről ezt természetesen minden eszközzel támogatom. Itt az elvtársak és az egyetemi oktatók hozzászólása is megmutatta, hogy van ilyen kívánság az egyetemi ifjúság részéről, és ezt a kívánságot teljesíteni kell. (*Taps.*) Én a magam részéről erre fogok törekedni. (*Taps.*)

Természetesen sok kérdés van még függőben, amit nekünk még meg kell vitatni szűk filozófuskörben. Úgy értékelem, hogy bár itt élesen merültek fel ezek a problémák, mégis ez az este előrevitt bennünket abban, hogy tényleg létrehozzuk helyes elvi alapon a filozófusok egységfrontját. (*Élénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Mielőtt átadnám Lukács elvtársnak a szót, egy dolgot szeretnék megállapítani. Egyesek itt azt a javaslatot tették, hogy napoljuk el a vitát és más alkalommal folytassuk. Úgy gondolom, hogy a Petőfi Kör részéről szerénységszerűség lenne egy folyamatos, sok napon át tartó filozófiai ülészeket rendezni, ez nem a mi feladatunk, elvtársak. Úgy gondolom, hogy megvannak a megfelelő szervek, a Tudományos Akadémia, az Ismeretterjesztő Társulat és más szervek, amelyek a filozófiai viták, felolvasások és konferenciák legkülönbözőbb formáinak felhasználásával bőségesen megadják a lehetőséget a XX. Kongresszus elveinek feldolgozására Magyarországon.

Még egy dolgot szeretnék itt mondani, mert a zárszót ténylegesen Lukács elvtársnak szeretnék átadni. Ugyanazt szögezhetjük le, mint történészvitánk alkalmával, most már szűkebben a Petőfi Körre vonatkozóan. Sokan mondták nekünk és mi elfogadtuk ezt a véleményt, hogy a Petőfi Körben folyó vitákon előfordulhat, hogy sokan a maguk pecsenyéjét akarják megsütni a XX. Kongresszus tűzénél, hogy disszonáns hangokat fognak felvetni, feleleveníteni, ami nem áll a párt érdekében, nem áll senkinek az érdekében, aki a XX. Kongresszus elveit akarja Magyarországon megvalósítani. Úgy gondolom, hogy ilyesmivel állandóan számolni kell, de ha mi a legjobb szakembereinket, ideológusainkat, politikusainkat, a XX. Kongresszus szenvedélyes híveit hívjuk ide vitáinkat vezetni, irányítani, hogy segítsék a fiatalokat, akkor nem kell ettől a veszélytől félnünk, az ilyen támadásokat, közbeszólásokat, vagy bármiféle olyasmit, ami helytelen értelemben kívánná a XX. Kongresszus ügyét képviselni vagy azt félresiklatni, meg tudjuk akadályozni. Az is egészen világos, a mai vita is tanúbizonyságot tesz amellett, hogy mindenféle fajta olyan visszahúzó erőnek, amely nem szívesen látná azt, hogy a XX. Kongresszus eszméi a fiatal marxista értelmiség között valóban elterjed-

nek, csattanós választ adnak az ilyen szerintem progresszív és előremutató viták. Átadom a szót Lukács elvtársnak. (*Taps*)

LUKÁCS GYÖRGY: Tisztelt Elvtársak! Csak egészen röviden akarok beszélni, mert az idő előrehaladt. Azt hiszem, most nem az a feladat, hogy értékeljük a mai vitát, amely vitában nagyon sok helyes és jó dolog merült fel. Különösen fontosnak tartom, hogy nem egy felszólalás konkrét kérdésekben vetette fel az 1948 utáni fejlődés ideológiai revíziójának kérdését. Nem kétséges, hogy ebben a filozófusoknak az élen kell járniok, akkor is, ha irodalmi, művészi vagy más tudományos kérdésekről van szó, mert éppen a filozófusoknak kell – és ez egy pár felszólalásban meg is történt – a legmélyebb, az alapvető hibákra rámutatni. Csak bizonyos problémákra utalok, amelyeket Szigeti és Mészáros elvtársak vetettek fel, utalok arra, amit Heller elvtársnő nagyon helyesen vetett fel, a dogmatizmusnak arra a nivellálási tendenciájára, amelynek múlhatatlan következménye volt – hogy ha megnézzük az utóbbi nyolc év történetét a magyar kultúrában, látjuk –, hogy úgyszólván kizárólag az élvonalon álló jelenségeket dorongolták le, miközben dédelgetést kapott minden területen a legkülönbözőbb formájú tehetségtelenség. (*Élénk taps.*)

Nem akarok itt neveket felsorolni, csak azt a kis megjegyzést szeretném tenni, nem tartom véletlennek, hogy a mi nagy Bartókunk *A csodálos mandarinja* csak a XX. Kongresszus után kerülhetett a magyar Opera színpadára. (Úgy van! Úgy van! *Taps.*) És ha ez Bartókkal így volt, akkor értsék meg a többi elvtársak, akikkel ez az igazságtalanság megtörtént.

Szeretnék pár szóban kitérni a filozófiai vitára, bár a vitában máris túl nagy szerepet játszottak a régi filozófiai vita mindenféle részletei. Megállapítom, hogy én egy lépésnek előre tartom azt az önkritikát, ami főleg Balogh elvtárs, de Kiss Artur elvtárs részéről is elhangzott. Viszont az a véleményem, hogy túl sok bókot és elismerést kaptam, pedig vagyok annyira nem a személyi kultusz híve, hogy rám a bókok és az elismerések semmi benyomást nem tesznek. A dolognak nem az a lényege, hogy eddig a Lukácsot szidtuk, most a Lukácsot dicsérni fogjuk, ezzel egy lépéssel sem megyünk előre. Rendkívül jellemző ebben a tekintetben Kiss Artur elvtárs felszólalásában az, ahol tiszteletlenséget és én nem tudom még mi mindent vetett önmaga szemére, mert a *Filozófiai Évkönyvben* az én cikkemet mint objektivizmust bírálta. A baj ott van, hogy nem kritizálta azt az objektivizmus-kategóriát, amely a dogmatizmusnak és az egész sztálini korszaknak centrális kategóriája volt. Hogy egy szóval fejezzem ki: tilos volt a filozófusok immanens kritikája. Bevezették ugyanis a

sztálini korszakban azt, hogy az ellenségtől még idézni sem szabad, nem-hogy az ellenség rendszerét mint rendszert ábrázolni és cáfolni lehetett volna, ez pedig a legnyilvánvalóbb elvetése az egész marxi-lenini örökségnek. Hiszen Engels például az Anti-Dühringben százszor és százszor gyakorolt immanens kritikát. Például amikor Dühringnek azt a bizonyos Robinson és Péntek-elméletét bírálata, akkor bizony Engels beleesett az objektivizmusba, mert megmagyarázta: ha elfogadjuk azt, amit Dühring mondott, milyen abszurd következtetésekhez jutunk. Ez az az immanens kritika, ez az objektivizmus, ami nélkül filozófiai bírálat, filozófiatörténet lehetetlen. Én az elvtársaknak, akik itt önkritikát gyakoroltak, azt a tanácsot adnám: nézzék meg ezeket az elvi és elméleti kérdéseket. Én itt az objektivizmusnál csak egy példát mondok. Ne arról beszéljenek, hogy ők Lukácsal vagy Fogarasival szemben tiszteletlenek voltak és így tovább. Ha Lukács és Fogarasi tévedtek volna, még sokkal tiszteletlenebbek lehettek volna, mint amilyenek voltak, de mivel nem tévedtek, most ne ezen a személyi vonalon próbáljuk a dolgot rendbehozni, hanem azon a vonalon, hogy nézzék meg az elvtársak, az a módszer, amelyből kiindultak, helyes volt-e vagy helytelen. Ez szerintem az alapja annak, hogy egy filozófiai egység létrejöjjön, amely filozófiai egység nem jöhet másképp létre, mint hogy a lenini örökséget, vagyis Marx, Engels és Lenin módszerét és kutatási módját tesszük a mi kutatási módszereink középpontjává. Hogy ezt megtegyük, fel kell számolni a sztálini periódus egy nagy csomó előítéletét, amelyek közé például ez az objektivizmus-probléma is tartozik.

Az önkritika nem ilyen fajta hibabeismerésből áll, nem is kell hozzá mindig nyilvános meaculpázás, hanem az kell, hogy az elvtársak megértsék, hol tértek el a marxi-lenini módszertől döntő és fontos kérdésekben. Ha ez megtörténik, a világon semmi akadály nincs, hogy minden magyar filozófus egyesüljön abban a törekvésben, hogy Marx és Lenin módszerei alapján igyekszik önálló kutatásokkal gazdagítani, felépíteni a filozófiát ki-ki azon a területen, amelyet tudása, hajlamai, tehetsége és így tovább, számára meghatároznak. Ezen az alapon lehetséges egy egység, minden más egység közönséges tákolmány lenne, amely az első alkalommal megint összedőlne és nem lenne alkalmas arra, hogy a XX. Kongresszus követelményeinek megfeleljünk.

Másrésről azonban megint azzal a brutális nyíltsággal, amellyel beszélni szoktam, kénytelen vagyok megmondani, hogy a probléma elől való kitérés azt mondani, hogy itt is, ott is történtek hibák, tehát senkinek sincs joga a XX. Kongresszust magának kisajátítani.

Tisztelt Elvtársak! A XX. Kongresszus előtt – mint tudják, a Voproszi Filozofii ebben nagy lépéseket tett előre – a logika terén kizárólag

a formális logika kutatása állt az előtérben, míg a logika, dialektika és az ismeretelmélet egysége teljesen háttérbe szorult. Most már lehet a filozófusok körében kritizálni Fogarasi elvtárs *Logikájának*⁷⁷ egyik vagy másik tételét, de hogy ez a könyv komoly kísérlet volt abban az irányban, amelyet a XX. Kongresszus után az orosz, szovjet filozófia magáévá tett, ezt nem lehet tagadni. (Balogh Elemér: Nem is tagadja senki!) De kérem, akkor viszont azt mondjuk, hogy Fogarasi *Logikáját* igazolta a XX. Kongresszus! (*Élénk taps.*)

Egy másik probléma a Hegel-kérdés. Hegelt megtették a feudális reakció képviselőjének. Húsz éve harcolok ez ellen a tétel ellen. Balogh elvtárs azt mondja, hogy én Hegelt nem kritizáltam. Én igenis egy 800 oldalas nyomtatott könyvben kritizáltam Hegelt, kritizáltam 18 évvel ezelőtt, és kritizáltam azokon az alapokon, amelyek most a Szovjetunióban a XX. Kongresszussal kapcsolatban megalakultak.

Nem akarom most az összes problémákat, amelyek itt felmerültek, felsorolni, csak befejezésül legyen szabad egy anekdotát elmesélnem, amely Olaszországban történt meg velem. Az eset közvetlenül a XIX. Kongresszus⁷⁸ után volt, amikor Malenkov elvtárs tartott egy beszédet egyebek között az irodalomról is, tehát két-három évvel ezelőtt. Ebben az időben jelentek meg irodalmi tanulmányaim olasz nyelven. Amikor egy neves olasz író elolvasta ezt a könyvet, azt mondta: nagyon érdekes, hogy Malenkov milyen hamar kezd hatni az irodalomelméletre. Azután megnézte a cikkek mögé írt dátumokat és meglepetéssel jött rá, hogy 25-30 évvel ezelőtt írott cikkekről van szó. Vagyis, ha arról van szó, hogy kit igazolt az idő, akkor igenis nagyon nyíltan lehet mondani – én nem állítom, hogy mindaz, amit mások írták, helytelen volt – hogy fő vonalában mi azon a vonalon mozogtunk, amely előkészíteni segítette a XX. Kongresszus ideológiáját, és ezzel szemben az elvtársak lényegében és fő vonalában egy szektáriánus sztálinista vonalat képviseltek. (*Közbeszólás: Ez az!*) Ez elvtársak, az igazság (*Élénk taps.*) és az igazság kimondása nélkül elvi egység nem lehetséges. Elvi egység azonban kell a XX. Kongresszus által újra életre keltett marxizmus-leninizmus elvi és módszertani alapjai alapján: aki ehhez őszintén, nem csak szóban, fenntartás nélkül hozzátartozik, az mind tagja lehet, együtt dolgozhat ebben a filozófiai egységfrontban akkor is, ha egyes kérdésekben véleményeltérés van köztünk. A filozófia nagy marxi és engelsi hagyományairól azonban mi nem vagyunk hajlandók lemondani, és semmi koncessziót nem vagyunk hajlandók tenni azoknak, akik mindenféle manőverekkel még valami formában az elmúlt korszak dogmatizmusát fenn akarják tartani. (*Viharos taps.*)